

A SEMLEGES EURÓPA ÉS A KERESZTÉNYSÉG

A Lautsi and others v. Italy ügy tanulságai

KOLTAY ANDRÁS
egyetemi adjunktus
Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Nem túlzás azt állítani, hogy a Lautsi-ügy jóval többről szól, mint pusztán a strasbourgi bíróság által eldöntött konkrét kérdés, és az ügy módot adott arra, hogy Európa egészének jelenéről és jövőjéről gondolkodjunk. Európa egyes részein a vallási tradíciók tisztelete és elfogadása egészségesen belesimul a társadalom mindennapi életébe, más országokban a keresztény múlthoz való viszonyulás súlyos ellentmondásokkal terhelt. A felmerülő kérdések társadalmi szintű, megnyugtató megválaszolása Magyarországon sem várható el a viharos XX. századot követő időben, ugyanakkor – erre éppen a Lautsi-ügy a bizonyosság – ez a hiátus nem feltétlenül magyar vagy közép-kelet-európai sajátosság. Bár a magyar állami iskolák falain nem lóg ott a feszület, az ügy által felvetett kérdések számunkra is meghatározó jelentőségűek.*

1. A Lautsi-ügy tényállása és a két döntés

1.1 Tényállás

Az ügy első kérelmezőjének két fia a 2001-2002-es tanévben Abano Terme város állami iskolájának tanulói voltak, ahol minden osztályterem falára feszület volt kifüggesztve. Az iskola igazgatóinak ülésén az ügy első kérelmezőjének férje a vallási szimbólumok, különösen a feszület osztálytermekben való megjelenése ellen emelt szót, és azok eltávolítását kezdeményezte. 2002. május 27-én az iskola igazgatósága úgy határozott, hogy a vallási jelképek az osztálytermekben maradhatnak.

2002. július 23-án az elsőrendű felperes keresetével Veneto tartomány közigazgatási bíróságához fordult. Panaszának okaként a szekularizmus elvének megsértését jelölte meg. 2002. október 3-án az oktatási, egyetemi és kutatási ügyekért felelős miniszter 2666. számú irányelvben arra utasította az általa vezetett minisztérium illetékes szervezeti egységét, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az iskolák igazgatóságai biztosítani tudják a feszületek jelenlétét az osztálytermekben.

2003. október 30-án a miniszter bekapcsolódott az elsőrendű felperes által kezdeményezett bírósági eljárásba. Azzal érvelt, hogy a felperes keresete megalapozatlan, mivel a feszületek jelenléte az állami középiskolák falain a középiskolák belső szabályairól szóló 1924. évi 965. számú királyi rendelet 118. cikkének, és az általános iskolák alapvető szabályairól szóló 1928. évi 1297. számú királyi rendelet 119. cikkének megfelelően történik. Az 1928. évi rendelet 119. cikke előírja, hogy minden osztályterem falán feszületet kell elhelyezni. Az 1924. évi rendelet 118. cikke szintén arról rendelkezik, hogy minden tanteremben feszületet és a királyról készült portrét kell elhelyezni. (Az elemzésekben többször megjelent az olasz kormány álláspontját gyengítő érvként, hogy a két vonatkozó jogszabály a „fasiszta időkből” származik; ezzel szemben a szabályozás gyökerei 1859-re nyúlnak vissza.)

* A szerző köszöni Zlinszky János bátorító megjegyzéseit, valamint Péteri Zoltán, Schanda Balázs, Jakab András és Csink Lóránt találó kritikáit és javaslatait, amelyet a tanulmány korábbi változataihoz fűztek.

2004. január 14-én hozott határozatában a közigazgatási bíróság a közigazgatási per felfüggesztése mellett az Alkotmánybírósághoz fordult, és kérte állásfoglalását az említett rendeletek alkotmányosságának kérdésében. Az Alkotmánybíróság 2004. évi 389. számú, december 15-én kelt határozatában formai okokból befogadhatatlannak nyilvánította a kérelmet, mivel a vitatott előírások nem törvényben szerepeltek, hanem olyan rendelkezésekben, amelyek az olasz jogrend szerint nem lehetnek alkotmányossági felülvizsgálat tárgyai.

Ezt követően, 2005. március 17-én a közigazgatási bíróság is elutasította a keresetet. Hangsúlyozta, hogy „az állam szekuláris jellegének elve mára az európai és a nyugati demokráciák örökségévé vált”, de úgy ítélte meg, hogy a feszület jelenléte az állami iskolák tantermeiben nem sérti ezen elv érvényesülését. Döntése indoklásában kifejtette, hogy bár a feszület tagadhatatlanul vallási szimbólum, de nem csupán a katolikus egyházhhoz, hanem általában a kereszténységhez köthető. A feszület történelmi és kulturális szimbólum, az „identitáshoz kapcsolódó értékkel” bír az olasz emberek számára, és az olasz és európai kulturális történelmi fejlődés tükröződik vissza benne. A bíróság megállapította továbbá, hogy a feszület az olasz alkotmány értékrendjének szimbólumaként is értelmezendő.

Az első kérelmező fellebbezést nyújtott be a legfelső közigazgatási bírósághoz (*Consiglio di Stato*), amely testület döntésében kifejtette, hogy a szóban forgó rendelkezések összeegyeztethetők a szekuláris elvekkel. A bíróság úgy ítélte meg, hogy a feszület által jelképezett, vallási eredetű értékek (a tolerancia, a kölcsönös tisztelet, az egyéni értékek, mások jogainak tiszteletben tartása, az egyén szabadságának figyelembe vétele, az egyén lelkiismereti meggyőződésének szabadsága, az emberi szolidaritás és a diszkrimináció minden formájának elutasítása) az olasz civilizációt is jellemezték. Ebben az értelemben, amikor az osztálytermek falán a feszület megjelenik, ezzel szimbolikus funkciót tölt be, függetlenül a tanulók vallásos meggyőződésétől. A bíróság 2006. április 13-án elutasította a fellebbezést.

A panaszos ezt követően fordult a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságához, saját, illetve gyermekei vallásszabadsághoz (Emberi Jogok Európai Egyezménye, 9. cikk), valamint az oktatás (tanulás) szabadságához fűződő jogainak (első kiegészítő jegyzőkönyv, 2. cikk) megsértésére hivatkozva.

1.2 Az első Lautsi-döntés

A strasbourgi bíróság Második Szekciója döntésében megállapította, hogy az állam kötelezettsége a vallásszabadság biztosításában kiterjed annak tilalmára, hogy polgárait akár csak közvetve is megpróbálja befolyásolni abban, mely vallást kövessék vagy mely tanait fogadják el igaznak.¹ A bíróság szerint a feszület többféle jelentése közül a vallási jelentés a meghatározó. A feszület látványa „érzelmileg zavaró” azoknak, akik nem keresztények vagy nem vallásosak. A „negatív vallásszabadság” (a vallásoktól való tartózkodás joga) nem csak arra terjed ki, hogy e jogát gyakorló távol maradjon a vallási szertartásoktól vagy a vallásos oktatástól, hanem kiterjed a jelképektől való távolságtartásra is. Az állam kötelessége a vallási semlegesség fenntartása a közoktatásban; a bíróság nem látta azt, hogy a feszületek kihelyezése hogyan járul hozzá a sokszínű közoktatás fenntartásához. Megállapította továbbá, hogy a szülőknek joga van saját meggyőződésük szerint nevelni a gyermekeiket, a gyermekeknek joguk van eldönteni, miben hisznek, a feszületek kötelező kihelyezése pedig csorbította e jogokat. Az olasz állam tehát megsértette a kérelmezők oktatási szabadsághoz, illetve vallásszabadsághoz fűződő jogát.

1.3 A második Lautsi-döntés

¹ *Lautsi v. Italy*, application no. 30814/06, judgement of 3 November 2009.

Az olasz állam erre irányuló kérelmét követően az ügy a Nagykamara elé került. A Nagykamara megváltoztatta az első döntést, és elutasította a panaszt.² Döntése indokolásában megállapította, hogy a vallásszabadság (azon belül pedig az állami kötelezettség a szülők vallási és filozófiai meggyőződésének tiszteletben tartására) nem csupán a tananyagra és az oktatás módjára terjed ki, hanem valamennyi olyan körülményre, amely a közoktatást és a tanítást „körülveszi”, tehát az osztálytermekben található tárgyakra is (63. bekezdés). A Nagykamara is úgy vélte, hogy a feszület mindenekelőtt vallási szimbólum. Ugyanakkor a bíróság – a Második Szekcióval szemben – úgy ítélte meg, hogy nem bizonyítható az, hogy a vallási jelkép kihelyezése hatást gyakorol a diákokra, a falon lógó feszület „passzív szimbólum” (66. és 72. bekezdés). A kérelmező saját, szubjektív megítélése a sérelem bekövetkezte vonatkozásában önmagában nem elegendő annak megállapításához (66. bekezdés). A feszület – túl azon, hogy elsősorban vallási jelkép – hozzájárul az olasz identitáshoz, és hagyományosan ott lóg az iskolák falain. Annak megítélése, hogy ez a hagyomány fenntartandó-e, az állam mérlegelési jogkörébe tartozik. (A tagállami mérlegelési jogkör meghagyása, azaz a *margin of appreciation* elve alapvető fontosságú a strasbourgi bíróság gyakorlatában. A bíróság bizonyos, különösen érzékeny területeken, ahol nem létezik közös európai mérce, állandó gyakorlata szerint úgy dönt, hogy nem kívánja ezt az úrt betölteni, és nem aktivista módon válaszolja meg a felmerülő kérdéseket, hanem szélesebb mozgásteret enged az államoknak.) A bíróság figyelembe vette azt is, hogy az egyes európai államok kulturális és történelmi fejlődése mennyire sokszínű (68. bekezdés). Nincs tehát egységes európai mérce a tekintetben, hogy a vallási jelképeknek van-e helyük a közéletben, a közoktatásban. Az állam általi egyezményesítés tehát nem állapítható meg.

2. Az állam és a vallás viszonyának kérdései

2.1 A szekularizmus értelmezése, avagy megkövetelik-e a szekuláris állam szabályai a feszület levételét az állami intézmények falairól?

A szekuláris közélet ideálja szerint a feszületnek, illetve általában a vallási jelképeknek nincsen helye az állami intézmények falain belül. E nézet szerint a társadalmi integráció csak tisztán szekuláris, vallástalanított környezetben valósulhat meg. Ez a szabály értelemszerűen kiterjed az állami fenntartású oktatási intézményekre is. A vallásszabadság alapjoga kiterjed a vallásoktól való távolságtartásra is, arra, hogy az e jogát gyakorló – a közéletben legalábbis – képes legyen elkerülni bármilyen vallási felfogással való találkozást. A vallásszabadság alapján mindenkinek joga van tájékozott döntést hozni arról, milyen vallást kíván követni, milyen vallást utasít el, illetve hogy vallástalanul él-e. Ebbéli döntésében a többség akarata nem befolyásolhatja, nem gyakorolhat rá semmilyen nyomást. A radikális szekularizmus ideálja szerint a vallástalanított, laikus közélet az egyetlen megoldás a társadalom tagjainak egyenlő kezelésére, a kisebbségi vallási közösségek, agnosztikusok, ateisták békés együttélésére.³

A Nagykamara Lautsi-ügyben hozott döntését kritizálók szerint a bíróság nem adott megfelelő választ az ügygel kapcsolatban óhatatlanul felmerülő, a szekularizmus értelmezése körül forgó kérdésre. A döntés ugyanis a szekularizmust egy ideológiának, filozófiai felfogásnak tekintette, egynek az – egymással versengő – sok közül. Ezzel szemben a helyes értelmezés szerint a szekularizmus az alkotmányos állam működését biztosító fontos alapelvek egyike. Ezzel e nézet el kívánja választani a szekularizmust a vallások formájában (is) megjelenő „ideológiáktól”, az állam

² *Lautsi and others v. Italy*, application no. 30814/06, judgement of 18 March 2011.

³ GABRIEL ANDREESCU – LIVIU ANDREESCU: The European Court of Human Rights' Lautsi decision: Context, Contents, Consequences. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, Summer 2010. 64-67.

működésének vezérelvévé téve, mintegy azok fölé helyezvén azt. Zucca szerint a szekularizmus nem valaminek a hiánya (jelen esetben a vallási jelképek hiánya a közéletben), hanem pozitív tartalommal bír, olyan elv, amely lehetővé teszi a szabadság, egyenlőség, szolidaritás társadalmi szintű megvalósulását. A szekuláris állam feladata a sokszínű társadalom megvédelmezése. Zucca elismeri, hogy a szekularizmus nem „semleges” választás, mint ahogy egyetlen politikai álláspont sem az, de úgy véli, ez az, amely a legmegfelelőbb kereteket képes biztosítani a sokszínű társadalom megvalósulásához.⁴ Malinverni és Kalaydjieva bírónak a Nagykamara döntéséhez fűzött különvéleménye szerint a szekuláris állam ideálja nem pusztán az állami iskolák oktatási anyagaitól, hanem a teljes oktatási rendszertől megköveteli a semlegességet (ezzel egyébként a többségi indokolás is egyetértett).⁵

Zucca egy korábbi írásában a szekularizmus veszélyeire is felhívta a figyelmet. Úgy vélte, hogy a szekularizmus a különböző társadalmi csoportok közötti párbeszéd ellehetetlenítését is szolgálhatja, és nem tud mit kezdeni a plurális társadalom jellegzetességeivel. Ahelyett, hogy a létező problémák megoldásában segédkezne – a vallási kérdések közéletből való kitiltásával –, szőnyeg alá söpri azokat. Zucca nem látja, hogyan lehet képes a szekularizmus egyszerre szolgálni a vallásoktól való távolságtartás, és a szabad vallásgyakorlás jogát. Ugyanis a vallások kitiltása a közéletből óhatatlanul ütközik a vallásgyakorlás jogával. Szerinte a valódi problémát nem a vallások létezése jelenti, hanem az államok képtelensége a sokszínű társadalom okozta nehézségek kezelésére.⁶

A szekularizmus radikális felfogása megítélésem szerint nem alkalmas a mai Európában felmerülő súlyos kérdések megfelelő kezelésére. Weiler szerint a jelenkor Európájának társadalmi feszültségei elsősorban nem a vallások egymás közti harcában jelennek meg; álláspontja szerint sokkal élesebb a választóvonal a vallásosok és a vallástalanok között. Ebben a küzdelemben a vallás száműzése a közéletből nem tekinthető semleges válasznak. A feszület levétele tehát semmivel sem semlegesebb lépés, mint annak érintetlenül hagyása. Weiler szerint a békés egymás mellett élés és a sokszínű társadalom gátja az, ha a közéletet ilyen módon tesszük „semlegessé”.⁷

A radikális szekularizmus elfogadásából álláspontom szerint egyenesen következik, hogy a vallások, és azok gyakorlása általában véve visszaszorul a magánszférába. Ez nyilván nem azt jelenti, hogy pl. megtagadható lenne a közterület használata egy vallási körmenet szervezőitől, de a közéletből a vallás száműzésre kerülne.

Egyes értelmezések szerint a lelkiismereti és vallásszabadság nem része a „kommunikációs jogoknak”, és elsősorban az egyén magánszférájához tartozik, külső kifejezése gyakorlása során pedig nem szükségszerű.⁸ Ez talán kevésbé árnyalt meglátás: a vallásszabadságnak a vallások *jellegénél fogva* integráns része a hit nyilvános megvallása, külső kifejezése. A vallás nem magánügy, annak szabadsága egyszerre egyéni és kollektív jogosultság, ha nem lenne kollektív megnyilvánulása is, intézményes egyházak hiányában a vallásszabadság kiemelése a szólásszabadság

⁴ LORENZO ZUCCA: Lautsi – A Commentary of the Grand Chamber Decision. *Social Science Research Network, working paper*, 2011. április 14. 5-8. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1809577

⁵ Különvélemény, 3. bekezdés.

⁶ LORENZO ZUCCA: The Crisis of the Secular State – A Reply to Professor Sajo. *International Journal of Constitutional Law*, 7. évfolyam, 2009. 3. szám, 494, 509-514.

⁷ J. H. H. WEILER: Crucifix in the Classroom Redux. *European Journal of International Law*, Vol. 21. No. 1. 2010. (a továbbiakban: WEILER (2010a) i. m.) 3-5.

⁸ HALMAI GÁBOR: *A vélemény szabadság határai*. Budapest: Atlantisz 1994. 112–115.

egyéb megnyilvánulási formái köréből indokolatlan lenne (külső megnyilvánulását megfelelően védené a szólásszabadság joga, a belsőt pedig a magánszféra védelme).⁹

Puppincck szerint, ha a vallásszabadság az egyént csak azzal a megszorítással illeti meg, hogy a közéletben a vallása gyakorlásától tartózkodnia kell, ezzel csak a vallási semlegesség illúziója teremthető meg. A vallások ugyanis természetüknél fogva társadalmi jelenségek; ennek tagadása vagy következményeinek korlátozása végső soron az egyén jogát csorbítja. Az első Lautsi-döntés ennek megfelelően azt várta volna el az olasz államtól, hogy tegyen úgy, mintha az olasz társadalom és kultúra a vallástól mentes lenne. Ezzel szemben – véli Puppincck – az állam és a benne élő emberek szükségszerűen rendelkeznek identitással, amelynek szintúgy szükségképpen van vallási dimenziója is. Aki a szabadság érvére hivatkozik a Lautsi-ügyben, azt gondolja, hogy az őt megillető vallásszabadság jogából következik, hogy vallásoktól mentes közéletben élhessen.¹⁰ Ezzel valójában azt fogalmazza meg, hogy az ő vallásszabadsága azáltal sérül, hogy más gyakorolja a saját vallásszabadsághoz fűződő jogát.

Álláspontom szerint, amennyiben az egyén jogai nevében korlátozzuk a közösségek mozgásterét, azzal a közösségbe tartozó egyének jogai is csorbulhatnak. Ez bármely és bármilyen méretű közösségre igaz lehet (családi, iskolai, társadalmi közösségekre egyaránt). Puppincck azonban ezen túl felveti azt a kérdést is, hogy vajon az egyéni autonómia abszolutizálása nem vezet-e el az ebből fakadó jogok abszolutizálásához, és így az állam érdekeinek megsemmisítéséhez.¹¹ Weiler szerint a vallásoktól való távolságtartás (a negatív vallásszabadság) joga és a nemzet közösségi identitása, valamint az állam szimbolikus megjelenéséhez fűződő érdeke közötti egyensúlyt kell megtalálni.¹²

Ezzel szemben Mancini szerint a többségi (állami) vallás vagy ahhoz kapcsolódó kultúra előnyben részesítése a kisebbségek kirekesztését jelenti. Az első Lautsi-döntés ennek megfelelően a többség zsarnoksága elleni helyes fellépés volt.¹³

A feszület kihelyezését elfogadni képtelen felfogásoknak megítélésem szerint a gyenge pontja az, hogy azok az egyént vagy csak vákuumban élő, a közösségeken kívüli entitásként, vagy ezen túl legfeljebb a kisebbségi közösségek tagjaként tartják érdemesnek a védelemre. Azon egyének, akik balszerencsájukra valamely többségi közösség tagjai, e közösség tagjaiként – a kisebbségvédelem és a többi, a többségi közösségen kívüli egyén érdekében – jogaikban szükségképpen korlátozva lennének. Ez pedig az egyenlő emberi méltóság alapvetésének mond ellen. Azaz a helyes válasz nem az egyensúly teljes eltolása a kisebbségek és az egyén irányába, hanem a többségi közösségek, valamint a többiek érdekei közti megfelelő egyensúly megtalálása.

Egyes nézetek szerint tehát a radikális szekularizmus elengedhetetlenül fontos az alkotmányos állam működéséhez, mások szerint nem több mint egy a versengő ideológiák közül, amelynek választása megsérti az állam deklarált világnézeti semlegességét. Utóbbi felfogás szerint a szekularizmus maga is világnézet, és miközben azt hirdeti magáról, hogy az alkotmányos állam szükségszerű semlegességéből következő, érvényesülést kívánó alapvető elv, maga sérti meg az eredőjeként megjelölt semlegességet.

⁹ PACZOLAY PÉTER: A lelkiismereti és vallásszabadság. In HALMAI GÁBOR – TÓTH GÁBOR ATTILA (szerk): *Emberi jogok*. Budapest: Osiris, 2003. 538.

¹⁰ GRÉGOR PUPPINCK: An Alliance Against Secularism. *L'Osservatore Romano*, 2010. július 28.

¹¹ PUPPINCK (2010) i. m.

¹² J. H. H. WEILER: State and Nation: Church, Mosque and Synagogue – the Trailer. *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 8. No. 2. 2010. (a továbbiakban: WEILER (2010b) i. m.) 161.

¹³ SUSANNA MANCINI: The Crucifix Rage: Supranational Constitutionalism Bumps Against the Counter-Majoritarian Difficulty. *European Constitutional Law Review*, Vol. 6., 2010. 16-17., 24.

Különösebb bátorság nem szükséges annak megállapításához, hogy a szekularizmusnak nincsen egységes, Európában általánosan elfogadott jelentése. Ebből következően a Lautsi-ügy vonatkozásában azt gondolom, hogy pusztán ezen elv (vagy ideológia) értelmezésével nem válaszolható meg a bíróság előtt fekvő kérdés.

2.2 A sokszínű társadalom felé, avagy az első vagy a második Lautsi-döntés segíti elő inkább a sokszínű társadalom megfelelő működését?

Zuccának a második Lautsi-döntéshez fűzött kommentárja szerint a szekularizmus (legalábbis annak azon értelmezése, amely a közélet vallástalanítását követeli meg) és a társadalmi sokszínűség kéz a kézben jár. Csak akkor válhat egy európai társadalom sokszínűvé, ha az állam megszabadítja magát a vallás karmaiból. Mint írja, Olaszország azért maradt rendkívül homogén (a „homogén” itt a szövegkörnyezetből adódóan feltehetően negatív értékítélet), mert az emberek többsége katolikus.¹⁴

Ezzel szemben Weiler úgy véli, hogy az európai társadalmak magától értetődően sokszínűek. A közös európai örökségből következően mind a vallásgyakorlás, mind az attól való tartózkodás szabad. Európa elfogadja és tiszteletben tartja a francia (a *laïcité* elvére épülő) és az angol (az anglikán államegyházra épülő) modellt is a vallásszabadság megvalósítása tekintetében, ahogy elfogadja az angol, a svéd, a dán, a görög és az olasz megoldásokat is. Egy adott társadalom (választott képviselői útján) dönthet úgy, hogy ezentúl a francia modellt követi, de ezt bíróság nem teheti kötelező egyetlen állam számára sem. A vallási tolerancia nem foglalhatja magában a vallásokkal, vagy a nemzeti identitással szembeni intoleranciát. Weiler szerint az első Lautsi-döntés nem az egyezményben szereplő pluralizmus és sokszínűség, hanem a *laïcité* értékeit jelenítette meg.¹⁵

Zucca egy másik írásában ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy míg a francia *laïcité* modellje nem tekinthető a szekuláris európai államok általános gyakorlatának (annak rigorózsága máshol nem jellemző), addig a Weiler által hivatkozott angol és olasz megoldás az állam és az egyház szétválasztásának tekintetében részben maga is szekuláris (nem mondhatjuk, hogy e társadalmakban az egyház túlzott befolyást gyakorolna a közéletre). A szekularizmus tehát több-kevesebb mértékben mindenhol jelen van Európában. Zucca elfogadja azt, hogy az államnak joga van eldönteni, a szekularizmus mely módját és formáját választja, tehát nem lehet a *laïcité*-t ráerőltetni egyikre sem.¹⁶

A Zucca és Weiler nézetei közti különbség alapvetően visszavezethető a szekularizmus fogalma körüli vitára. Ha a szekularizmus radikális felfogását valljuk, akkor természetesnek tűnik, hogy a sokszínű és békés együttélésre, együttműködésre képes társadalom egyik építőkövének a vallástalan közéletnek kell lennie. Ha azonban a sokszínű Európát adottságként fogjuk fel (és megítélésem szerint megalapozottan nemigen tehetünk mást), akkor éppen ellenkezőleg, a szigorú szekularizációt az e sokszínűséget óhatatlanul csorbító tényezőként is érzékelhetjük.

A vallási nézetekkel való szembesülés, találkozás növelheti az azok iránti tolerancia, azok megértésének, elfogadásának esélyét is. Ez különösen fontos lehet az iszlám és Európa találkozásaikor. A vallásoktól megfosztott közszféra azt sugallhatja a vallásos embernek (a

¹⁴ ZUCCA (2011) i. m. 9.

¹⁵ WEILER (2010b) i. m. 162-163.

¹⁶ LORENZO ZUCCA: Crucifix in the Classroom: the Best Solution to the Lautsi Case. *Social Science Research Network, working paper*, August 2010. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1667496

közoktatásban részt vevő diáknak), hogy a közélet „nem látja szívesen” a vallásokat, inkább csak megtűri, de legalábbis a magánszférába számúzi azokat. Weiler azt írja, a vallásoktól való szabadság nem lehet abszolút jog, azért, mert abszolutizálásával mások pozitív vallásszabadságát (a vallásgyakorláshoz való jogát) csorbítanánk.¹⁷

Annicchino megjegyzi, hogy a feszülettől megfosztott, üresen tátongó fal azért is ártalmas, mert megakadályozza, hogy az iskolába járó gyerekek szembesüljenek a vallási jelképekkel (akár egyszerre többel is), elkezdjék a megismerkedést a vallásokat, és ezáltal az egész társadalmat is érintő súlyos kérdésekkel, problémákkal. A semlegesnek mondott üres fal ezeket szőnyeg alá söpri. A demokrácia nem légüres tér, hanem olyan terep, ahol el kell érni a különbözőségek tiszteletét, elfogadását. A szerző szerint a vallási jelképekről folyó diskurzus megszüntetését elősegítő keresztlevétel nem szolgálhatja a pluralizmus elvét.¹⁸ A Lautsi-ügybe a strasbourgi bíróság előtt beavatkozó „professzorok koalíciója” szerint a feszület kihelyezése az iskola falára nem egy érvelés végét, hanem a párbeszédre való felhívást jelenti.¹⁹

Weiler szerint a sokszínűséget az segítené elő, ha mindenki kihelyezhetné saját vallási (vagy más világnézeti) jelképét az osztályteremben. Az iskola ezt nem tilthatja meg anélkül, hogy megsértené a pluralizmus elvét. A modern európai társadalmaknak tiszteletet kell tanúsítaniuk a különféle vallásokkal és világnézetekkel szemben, és erre kell nevelni a gyermekeket is. A tisztelet nem azáltal valósul meg, hogy ezek jelképeit kivétel nélkül eltüntetjük. Ha az oktatási rendszer súlyt helyez a tolerancia és a kölcsönös tisztelet értékeinek képviselőjére és bemutatására, akkor a vallási jelképeknek helye lehet az osztályterem falán.²⁰

Smet a nagykamara döntését kommentáló írásában szintén a „nyílt semlegesség” mellett foglal állást. A nyílt semlegesség nem tiltaná meg a vallási jelképek használatát a közéletben (úgy, mint ellentéte, a „zárt semlegesség”), ellenkezőleg, valamennyi jelképet beengedne a közéletbe.²¹

Varsányi felveti azon kérdést, hogy vajon egy olyan megoldás, amely valamennyi vallási jelkép kihelyezését lehetővé tenné (mondjuk az érintett, az adott osztályba járó gyermekek vagy szüleik kérésére), összhangban volna-e az első Lautsi-döntéssel. Ő azt olvassa ki annak indokolásából, hogy az első döntés értelmezésében a vallási semlegesség kötelezettsége ezt is kizárná. Mint írja, „ez az érvelési irány olyan tendenciát mutat, hogy a pluralizmusérv elszakad eredeti mércéjétől (a szülők vallási és világnézeti meggyőződésének tiszteletben tartásától), valamint a lelkiismereti és vallásszabadsághoz kapcsolódó objektív intézményvédelmi megközelítéstől, és önálló, »laicitás« típusú, imperatív semlegességi elvvé válik.”²²

Calo szerint a szekularizmus és a sokszínűség helyes értelmezése feletti vitákat akkor fogjuk tudni megnyugtatóan lezárni, ha felülemelkedünk a korábbi értelmezési kereteken, és eljön a „poszt-szekularizmus” kora. A vallási hagyományt és az emberi jogok tiszteletét nem lenne ugyanis lehetetlen összeegyeztetni, még akkor sem, ha a számos átfedés mellett számos feszültség is rejlik a viszonyukban. Ha a vallási hagyományt olyan normarendszerként látjuk, amely eltér ugyan az emberi jogok tiszteletén alapuló rendszertől, de képes gazdagítani az emberi jogok mibenlétéről és a

¹⁷ WEILER (2010b) i. m. 160.

¹⁸ PASQUALE ANNICCHINO: Is the glass half empty or half full? Lautsi v. Italy the European Court of Human Rights. *Stato, Chiesa e pluralismo confessionale*, May 2010. 18.

¹⁹ Comments of Third-party Intervenor Coalition of Professors of Law, 2010. 6. bekezdés

²⁰ WEILER (2010a) i. m. 5.

²¹ STIJN SMET: Lautsi v. Italy: The Argument from Neutrality. *Strasbourg Observers*, 2011. március 22.

²² VARSÁNYI BENEDEK: Az erősebb „nem” jogán? Az állam semlegessége, lelkiismereti és vallásszabadság a Lautsi-ügy tükrében. *Fundamentum*, 2010. 4. szám, 93.

modern világ morális alapjairól folyó diskurzust, akkor eldöntetlenül hagyhatjuk a vitát, amelynek fő kérdése, hogy a szekularizmus maga is világnézet-e, avagy valóban semleges „rendező elv”.²³

A sokszínű állam eléréséhez (fenntartásához) vezető legjobb megoldást tehát attól függően tudjuk kiválasztani, hogy a szekularizmus melyik értelmezését valljuk, illetve felül tudunk-e emelkedni a szekularizmus „hagyományos” narratíváin (ld. Calo). Ha azonban elfogadjuk Weiler és Smet érvelését a jelképek számára nyitott falakkal kapcsolatban, meg kell válaszolnunk egy további kérdést: hogyan illeszthető be, beilleszthető-e egyáltalán a „nyílt semlegesség” elvébe az, hogy bár valamennyi vallási jelkép kihelyezése megengedett, ezek között akad egy, amelynek kihelyezését az állam kötelezően előírja? További kérdés, hogy megengedhető-e a nem-vallási (kulturális) jelképek állam általi kihelyezése, azaz kezelhető-e eltérően a vallási és a „tisztán” kulturális jelkép e tekintetben?

2.3 Az állami semlegesség jelentése, avagy megköveteli-e a semleges állam a feszület levételét az osztálytermek falairól?

Mit jelent az állam semlegességének elve a vallások közéletben való megjelenése vonatkozásában? A radikális szekularizmusból az következne, hogy a vallások semmilyen módon nem lehetnek jelen a közszférában, tehát nem csupán arról van szó, hogy az állam nem preferálhatja egyik vallást a többi kárára, vagy a többivel szemben, hanem arról, hogy egyáltalán nem engedheti be ezek képviselőit, szimbólumait, szertartásait, egyéb aktusait az állam – tágan értelmezett – terepébe.

A szekularizmus „szelídebb” értelmezése nem tiltaná ugyan ki a vallásokat a közéletből, de nem engedné meg, hogy az állam bármelyiket is eltérően kezelje a többitől, azaz az egyenlő bánásmód szabályának e tekintetben is érvényesülnie kell. Mindkét felfogásból az következik, hogy a feszületek nem maradhatnak az osztálytermek falán az állami iskolákban.

Az állam semlegességének ugyanakkor létezik másféle felfogása is. A semlegesség alkotmányjogi elve értelmében az állam nem választhat a rendelkezésre álló világnézetek, értékfelfogások között, azokat egyenrangúnak kell tekintenie, tehát semmilyen formában nem juttathatja kedvezőbb pozícióba egyiket a másikkal.²⁴ A semlegesség elve azonban csak addig tartható, amíg azt biztosítja, hogy mindenki *szabadon választhat* a rendelkezésre álló felfogások közül, tehát az állam *nem kényszeríthet* senkit döntése meghozatalakor. Az állam azonban nem lehet sohasem teljesen független, és az elv nem is vár el tőle *közömbösséget*. A magyar Alkotmánybíróság szerint „[a]bból, hogy az állam maga semleges, nem a negatív vallásszabadság, s még kevésbé a vallási közömbösség támogatása következik.”²⁵ A pluralizmus elvéből nem az következik, hogy az állam nem határozhat meg ideológiai alapon prioritásokat, hanem az, hogy nem léphet fel kizárólagossági igénnyel, és nem mondhatja azt, hogy csak az általa preferált ideológia a helyes.

Az egyén egyébként sem vákuumba születik bele. Az őt körülvevő kulturális közeg biztosítja számára az értékválasztás lehetőségét – az államnak pedig kiemelt szerepe, hogy a különböző alternatívák választását lehetővé tegye, és azok közül is kiemelten azt, amelyik a saját polgárait jellemző értékeket vonultatja fel, az egyéb választási lehetőségekhez képest hangsúlyosabban támogassa.

²³ ZACHARY R. CALO: Pluralism, Secularism and the European Court of Human Rights. *Journal of Law & Religion*, Vol. XXVI. No. 1., 2010-2011. 101., 114-117.

²⁴ Ld. erről: KIS JÁNOS: *Az állam semlegessége*. Budapest: Atlantisz, 1997.

²⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat indokolása, A) I. 1. c) pont.

Annak eldöntése, hogy az állam milyen napokat nyilvánítson állami ünnepnek, mit tanítsanak az iskolákban, tartson-e fenn kulturális minisztériumot, mind-mind értékítéletet is tartalmazó választást igényelnek, amelyek feltétlenül szükségesek és kívánatosak.²⁶ A feladat még akkor is végrehajtandó, ha azt az adott pillanatban csak a közösség kisebb része ítéli szükségesnek vagy fontosnak: az érték nem attól érték, hogy hányan ismerik fel – elvégre a demokráciához is ragaszkodunk, pedig talán soha nem jutunk el arra a pontra, hogy a közös döntéseket valóban a többség, és valóban óvatos megfontolás alapján, racionális és alaposan átgondolt érvek megvitatása után hozza meg. Könyvtárakat és képtárakat akkor is érdemes lenne fenntartani, ha alig néhányan érdeklődének irántuk; egyszerűen azért, mert bizonyos, a múltban létrejött közmegegyezés alapján megőrzendő értékeket akkor is védeni kell, ha a közmegegyezés időközben már nem egyértelműen érzékelhető, vagy sokak által vitatott. Természetesen ez nem jelenti az állam mozgásterének formális csökkentését pl. a kulturális közpolitika meghatározásában, valamiféle örökérvényű kulturális tradícióra hivatkozással. De az állam (a kormányzat) saját érdekében is szükségszerűen figyelembe kell, hogy vegye ezeket a hagyományokat. Az állam és a mindenkori kormányzat nem függetlenítheti magát az adott ország, nemzet történelmétől és hagyományaitól; amelyik ezt teszi, előbb-utóbb bukásra van ítélve. Ennek ellenére nyilván nem eleve megengedhetetlen (tilos) egy olyan állami döntés, amely – a megváltozott társadalmi viszonyokra alapozva – a feszületek levételét (magánszférába való visszazorítását) irányozná elő. Ugyanakkor kérdés, hogy egy nemzetközi szervnek (bírósnak) van-e ilyen mértékű felhatalmazottsága az állami politika befolyásolására.

Az állami semlegesség elvének tiszteletben tartása tehát nem jelenti a kulturális hagyományokból való kilépést, azok erőszakolt kiszorítását az állam tereumairól. A kulturális hagyománnyal elválaszthatatlanul összefonódik a vallási hagyomány, ez valamennyi európai államban adottság. Ebből eredően az állami semlegesség elvét nem sérti az, ha bizonyos vallások képviselői, bizonyos egyházak (korlátozott terjedelmű) preferált pozíciót élveznek, amelyhez az állam útján jutnak. Magyarországon például a „történelmi” egyházak képviselői (a katolikus, a református, az evangélikus egyház és az izraelita hitközség) tábori szolgálatot ellátva segíthetik a honvédség állományát, nagy személyiségeik hangsúllyal szerepelnek a közoktatás tananyagában, a politikai élet egyes szereplői részt vesznek nyilvános egyházi szertartásokon, a közszolgálati médiaszolgáltatásban hitéleti műsoruk van, épületeik, templomaik állami támogatást kaphatnak a felújításhoz, oktatási és szociális tevékenységük nagyjából állami finanszírozás mellett valósul meg, hasonlóan a többi európai államhoz. Ha az állam támogatja a könyvtárakat, a tömegsportot, a kultúrát – és azért teszi ezt, mert felismerte, hogy ezáltal bizonyos értékek hozhatóak létre, őrizhetőek meg – akkor az egyházaknak éppúgy joga van az anyagi támogatásra.²⁷

Mindeközben az állam úgy őrzi semlegességét, hogy tartózkodik a „hittérítéstől”, tehát nem befolyásolja polgárai gondolkodását, nem várja el tőlük a kedvezőbb helyzetbe hozott egyházakkal való azonosulást. Persze önmagában a „kedvezőbb helyzetbe hozás” közvetett befolyást gyakorolhat, azaz az állam tulajdonképpen bizonyos vallások tekintetében állást foglal, és a támogatáson keresztül egyértelművé teszi, hogy az általa pozitív módon megkülönböztetett vallásokat, illetve az azokat képviselő egyházak tevékenységét értékesnek tartja. Ez ugyanakkor mégsem jelent a részéről a polgárai felé megnyilvánuló kényszert, hanem a fent megfogalmazott kulturális tradíció felismeréséből fakad. A buddhista tanok képviselője a kereszténnyel azonos megítélés alá esik. Magyarországon az Esztergom-budapesti érsek és a guru egyenjogú, csak a képviselt szervezet társadalmi súlya, kulturális relevanciája tér el. Éppen ezért aztán az állam tárgyilagos mérlegelés alapján ésszerű különbséget tehet a buddhista és a katolikus iskola állami támogatása között.

²⁶ SANFORD LEVINSON: The Tutelary State: “Censorship”, “Silencing”, and the “Practices of Cultural Regulation”. In ROBERT POST (szerk.): *Censorship and Silencing – The Practices of Cultural Regulation*. Getty Research Institute for the History of Art and the Humanities, 1998. 195-220.

²⁷ SCHANDA BALÁZS: *Magyar állami egyházjog*. Budapest: Szent István Társulat, 2003. 206–207.

Ellenben a nem-kedvezményezett egyházakkal, vallásokkal szemben az állam nem tanúsíthat diszkriminációt, tehát pl. a buddhisták is fenntarthatnak állami támogatással oktatási vagy szociális intézményt, Buddháról a magyar diákok is tanulnak az iskolában és így tovább.

Az állami semlegesség illetén való értelmezésével tehát a feszületek kötelező kihelyezése az állami iskolákban nem összeegyeztethetetlen. Mint Weiler írja, ha a szekuláris állam „hőseinek” arcképét (azaz „tisztán” kulturális jelképeket) tesszük ki az osztályteremben, az sem felel meg az állami semlegesség kiterjesztően értelmezett elvének (amely szerint e térnek mellőznie kell a vallási jelképeket). Voltaire képmásának falra akasztása, vagy a „szabadság, egyenlőség, testvériség” eszményeinek hirdeteése mennyiben semlegesebb a feszületnél? Miért nem sérti a semlegesség elvét, ha a vallásin kívül bármilyen világnézet jelképei kihelyezhetők (pl. az univerzálisan használt békejel)?²⁸

Carozza szerint a kulturális hagyomány attól függetlenül létezik, hogy akarjuk-e ezt avagy sem, kitörölni és teljesen újraírni nem tudjuk, legfeljebb a meglévőt átírni²⁹ (de nyilvánvalóan azt sem egyszerű központi döntéssel, egyik napról a másikra).

Bonello bírósági írája a nagykamara döntéséhez fűzött párhuzamos véleményében, hogy egy emberi jogi bíróság nem engedheti meg magának, hogy történelmi Alzheimer-kórban szenvedjen.³⁰ Bonello felidézi a strasbourgi bíróság *Akdaş v. Turkey* ügyben³¹ hozott döntését, amely szerint a Guillaume Apollinaire egyik erősen pornográf regényének terjesztését tiltó döntés megsértette az egyezmény 10. cikkében foglalt szólásszabadság jogát. A bíróság (ugyanazon Második Szekció, amelyik az első Lautsi-döntést is hozta) kimondta, hogy a regény része az európai irodalmi örökségnek.³² Ha ez így van (és megítélésem szerint valóban így van), akkor kérdés, hogy a keresztény hagyomány miért nem érdemelt néhány gondolatot az első Lautsi-döntés indokolásában?

Sajó szerint az állami semlegesség olyan értelmezése, amely szerint az egyes vallások és egyházak a hagyományra tekintettel kapnak támogatást és élveznek kedvezményezett helyzetet, „valójában a status quo konzerválásában megmutatkozó részrehajlás”.³³ E nézet szerint a vallási semlegesség csak a teljes egyenlőséget célozhatja, sem az egyház „mérete”, sem „történelmi-nemzeti érdemei” nem alkalmazható szempontok az állami támogatás módjának és mértékének meghatározásában. E pontban és a 3. pontban is amellettt érvelek, hogy ez a felfogás számomra nem elfogadható, tekintettel arra, hogy az államot és a társadalmat nem foszthatjuk meg – vallási és kulturális – hagyományaitól egyszerű adminisztratív döntésekkel; a vallási hagyomány átadásának illetén való megszakítása a történelmi múlt tagadása lenne, ami a jelen folyamatainak meg nem értését hozná magával.³⁴

Puppink szerint az első Lautsi-döntés szellemét követve a strasbourgi bíróságnak nem lenne szabad bezárnia karácsonykor és húsvétkor, valamint új naptárat kellene elfogadnia, amely mellőzi a Jézus Krisztusra való bármely utalást (ahogyan jó kétszáz éve a francia forradalmárok tették; egyébként párhuzamos véleményében Bonello bírósági írája is hasonló kérdést tesz fel a kérelmezőnek címezve). Puppink szerint egy társadalom vallási identitása nem „semlegesíthető”. Lehet tagadni, ellene

²⁸ WEILER (2010b) i. m. 159.

²⁹ Carozza véleményét idézi: ERIC RASSBACH: The Persistence of Memory. *The Becket Fund*, 2011. március 25. <http://www.becketfund.org/the-persistence-of-memory/>

³⁰ Bonello bírósági írája párhuzamos véleménye, 1.1 bekezdés

³¹ Application no. 41056/04, judgement of 16 February 2010.

³² Bonello bírósági írája párhuzamos véleménye, 4.1 és 4.2 bekezdések.

³³ SAJÓ ANDRÁS: A semlegesség doktrínái és az állam. *Beszélő*, 2003. október, 29-50.

³⁴ Ld. még: CALO i. m. 109.

harcolni, le lehet cserélni, de semlegesíteni nem lehet. Ennek fényében kérdéses, hogy egy szupranacionális testület megkísérelheti-e egy ország vallási identitásának módosítását.³⁵

Álláspontom szerint nagyon nehéz következetes, elvi alapon különbséget tenni a vallási és a kulturális jelképek kihelyezése között. Egyfelől azért, mert a vallási jelképek egyszerre kulturális jelképek is (pl. ha a magyar államot megalapító Szent István szobáról készült képet teszünk ki az osztályterembe, amelyen kezében tartja az apostoli kettős keresztet, akkor vallási vagy kulturális jelképként kell tekintenünk rá?), másfelől pedig a kulturális jelképek a vallásiakhoz hasonlóan egyértelmű állásfoglalások egy értékvitában, tehát ha utóbbiak kihelyezése sérti az állam semlegességét, akkor előbbieket is nehéz lenne megvédeni. Már az állami címer közintézmények falaira való kihelyezése is állásfoglalás (mégsem merült fel eddig, hogy megengedhetetlen lenne).

Weiler felveti azt, hogy az olasz állam érvelése a Lautsi-ügyben (amely szerint a feszület elsősorban kulturális jelkép) annak jelentőségét csorbítja, és ezzel az állam közvetve beismeri, hogy a vallási jelképeknek nincsen helye a közéletben.³⁶ Egy másik írásában ugyanakkor Weiler maga is elismeri, hogy a feszület nem kizárólag vallási jelkép.³⁷ Egyetértek azzal, hogy ha a feszületet megfosztjuk vallási jelentésétől, azzal a feszületben hívóknak ártunk. Ellenben azt gondolom, hogy a vallási jelképek nem feltétlenül választhatók el élesen a kulturális jelképektől, mert a vallások alapvetően formáltak, formálják a kultúrát. Nem szükséges tehát választani a feszület egyik vagy másik jelentése közül, hanem egyszerre el lehet fogadni mindkettőt.

Összegezve, az állami semlegesség egyik lehetséges értelmezése tovább halad a korábban radikális szekularizmusként nevezett felfogás mentén, és valamennyi vallási jelképet kizárna a közéletből. A másik felfogás ennél engedékenyebb, és azt mondja, hogy a történelmi-kulturális tradíciókra alapozva egyes vallásokat az állam kezelhet kiemelten, amennyiben ezt kellő óvatossággal, a más vallások felé megnyilvánuló diszkrimináció elkerülésével teszi. Utóbbi felfogásból azonban még nem feltétlenül következik az, hogy az államnak joga volna kötelezővé tenni a feszület kihelyezését az állami intézmények falaira. Aki e jogot elismeri, annak egyéb érvet is keresnie kell.

2.4 Az állam „szólásszabadsága”, avagy közvetítheti-e az állam polgárai véleményét?

A tanulmány korábbi részeiben foglalt elemzések egymásra épülnek, és együttesen visznek el az állam „szólásszabadságának” kérdéséhez. Álláspontom szerint a szekularizmusnak nem létezik olyan egységes, Európában általánosan elismert fogalma, amelyet egy nemzetközi bíróság döntése alapjául tehetne egy, a Lautsi-ügy tényállásához hasonló ügyben. Az érvelés úgy folytatódik, hogy a plurális, sokszínű Európa a vallásokhoz való állami viszonyulás többféle formáját is megkülönbözteti és megengedi. A harmadik érv alapján a vallásgyakorlás nem lehet tisztán „magánügy”, mert szükségszerűen közösségi, sőt társadalmi megnyilvánulása is létezik. A negyedik érv szerint pedig az állami semlegesség nem jelent a vallások iránti közömbösséget, a semlegesség kötelezettségéből fakadó állami magatartásban tükröződhetnek az adott társadalom kulturális hagyományai. A következő lépés, amely az érvelést kerekké teszi, az állam „szólásszabadságának” elismerése azon kérdésekben, amelyek polgárainak kulturális (és vallási) hagyományait érintik. Az állam természetesen nem lehet alapjogok alanya, így szólásszabadsága sincsen, de – a részéről történő nyilvános kommunikációt kívánó – céljai és érdekei lehetnek. Ha az államot a társadalom

³⁵ PUPPINCK (2010) i. m.

³⁶ WEILER (2010a) i. m. 3.

³⁷ WEILER (2010b) i. m. 162.

képviselőjének tekintjük, „aki” a társadalom nevében eljár, akkor szerepet vállalhat polgári véleményének közvetítésében, kinyilvánításában.

Rozakis bíró párhuzamos indokolásában (melyhez Vajíc bírónő csatlakozott) a társadalmi többség azon jogára hivatkozott, amely alapján vallási meggyőződését kifejezheti. A bíró szerint az állami döntés a fészületek kihelyezéséről a többségi közösség álláspontjának kifejezésére irányul.³⁸

Az államra nem gondolhatunk a szólásszabadság alanyaként, inkább olyan entitásként, aki képes a szabadság korlátozására. A Lautsi-ügyben is a vallás- és oktatási szabadságot korlátozó állam állt a vizsgálatok fókuszában. Holott az államnak joga (és számos esetben egyenesen kötelessége) állást foglalni vitás (sőt „élet-halál”) kérdésekben. Ebbéli kötelességeit az állami semlegesség tartalmának elemzésekor már említettük. Az állam döntést hoz például abban, hogy mennyi pénzt fordít a kultúra támogatására, azt milyen arányban osztja el a színházak, múzeumok, filmgyártó vállalatok között; dönt abban, hogy mi képezze a közoktatás tananyagát, kell-e tanítani Petőfi Sándornak, a XIX. század forradalmár magyar költőjének életművét az iskolákban, avagy sem; dönt abban, hogy mennyi pénzt ad felsőoktatási intézményeknek és azt milyen képzésekre kell ezeknek fordítania, és így tovább.

Senki nem vitatja azon evidenciát, amely szerint egy társadalomnak (tetszés szerint: nemzetnek, népnek, közösségnek) joga van önazonossága fenntartására, kulturális hagyományainak megőrzésére, és ebben az államtól segítséget kaphat. Szintén nehezen vitatható, hogy a társadalom többségi közösségei ebből a segítségből nagyobb arányban részesülhetnek más közösségekhez képest (azaz, a magyar állam nagyobb támogatást nyújt a magyar kultúra támogatására, mint bármely más nemzet kultúrájának fejlesztésére). Azt is el kell fogadnunk, hogy „az állam” a kereszt-ügy kontextusában a demokratikus felhatalmazás alapján, képviseleti joggal felruházott, a többség nevében döntéseket hozó különböző testületeket, személyeket jelenti (pl. az országgyűlést). Mindebből pedig az következik, hogy amikor az állam úgy dönt, hogy kötelezővé teszi a fészületek kihelyezését az állami iskolák osztálytermeinek falaira, ezzel voltaképpen polgári véleményét közvetíti. Elismer és támogatandónak vél egy kulturális-vallási tradíciót, és kifejezésre juttatja annak fontosságát. Anélkül teszi ezt, hogy közben bárkit az elfogadására kényszerítene. Számomra nem az a kérdés, hogy egyáltalán legitim-e az államnak ez a célja (mint láttuk, az állam számos más kontextusban és tárgyban el sem tudja kerülni a nyílt állásfoglalást), hanem hogy túllépi-e a megengedett joggyakorlás kereteit a kereszt kihelyezésének kötelezővé tételével?

Utóbbi kérdés tekintetében úgy vélem, hogy amennyiben az állam nem próbál meg senkit az általa helyesnek gondolt nézetek, vagy védelemre méltónak gondolt kulturális hagyományok elfogadására kényszeríteni, és azokat csak mint lehetőséget kínálja fel polgári számára, akkor nem lépi túl megengedett mozgásterének határait. Azt gondolom, hogy az elképzelt európai átlagember pontosan tudja, hogy a közterületeken álló kereszttekkel az állam őt nem kívánja megtéríteni, azok többsége hosszú évtizedek vagy évszázadok óta a helyén van, és a legtöbb esetben e kereszttek vallási jelentése valóban jelentősen elhalványul, másodlagossá válik a kulturális jelentés mögött. Ha egy elképzelt átlagos európai egy beállványozott templomot lát, nem arra gondol, hogy az állam vajon mennyi pénzt húz ki az adófizetők zsebéből a renoválással, hanem arra, hogy az állam a megfigyelték szerint rendben végzi műemlékvédelmi kötelezettségét. Azaz – konklúzióm értelmében – amennyiben az állam „szólásszabadságának” gyakorlása nem lép túl egy elfogadható mértéket, és nem gyakorol polgáraitra nyomást az egyes nézetek közötti választás vonatkozásában, a kulturális hagyományok kifejezése, közéletben való megjelenése elfogadható lehet.

³⁸ Rozakis bíró párhuzamos véleménye, (iii) pont.

3. A Lautsi-ügy igazi kérdése

A Lautsi-ügy a bíróság által közvetlenül eldöntendő kérdésnél jóval többről szól. A Lautsi-ügy körüli viták valójában Európa múltjáról, jelenéről és jövőjéről, valamint az európai emberek együttélését meghatározó elvekről szólnak. Puppincck szerint a vita az európai identitás meghatározása körül forog.³⁹ Andreescu az első Lautsi-döntés után új jövőképet vizionált Európa számára: a vallásos szimbólumok közintézményekből való eltávolítását, az egyházak előnyben részesítésével kapcsolatos állami gyakorlat megszűnését jósolta. Az egyházak által képviselt értékeket felváltotta volna az európai emberi jogi egyezmény 50 éves fennállása alatt megszilárdult értékekkel.⁴⁰ A második Lautsi-döntés egyelőre áthúzta ezt a számítást, de a nyitott kérdések megmaradtak.

Weiler az európai alkotmány ún. preambulum-vitája kapcsán írt könyvében értetlenkedését fejezi ki, amiért Európa nem vállalja fel saját történelmi gyökereit: Európát ugyanis a görög demokrácián és a római jogon túl elsősorban a Golgota dombján hozott áldozat tette azzá, ami (természetesen sok egyéb tényező mellett, mint például az emberi jogok tiszteletét általánosan elfogadtató felvilágosodás). Ennek elutasítása pedig az – egyébként nem keresztény hívő – szerző szerint súlyos identitászavarról árulkodik.⁴¹ A szintén nem keresztény hívő Habermas szerint az egyenlőség, a társadalmi szolidaritás, az egyéni moralitás, az emberi jogok és a demokrácia eszméi a zsidó vallási etikában és a szeretet keresztény etikájában gyökereznek, és máig nincs alternatívájuk, máig erre az örökségre épül a modern Európa. A szerző szerint minden más „csak haszontalan posztmodern fecsegés”.⁴²

A kereszténység jelentőségének el nem ismerése Európa valós képének félreértését jelenti. Nem azt jelenti ez, hogy mindenkinek szükségszerűen el kell fogadnia a kereszténység primátusát más világnézetek felett, de annyit jelent, hogy nem lehet nem tudomást venni róla. Ha tehát az iskolai keresztelőről vitatkozunk, nem tehetünk úgy, mintha az európai szellemtörténet a felvilágosodással kezdődött volna, az európai történelem pedig 1945 után. Ezzel önmagunkat csapnánk be.

4. Zárszó

A Lautsi-ügyben kizárólag a kellően árnyalt megítélésnek lehet helye, az első döntés ezért is hagyott komoly hiányérzetet az indokolás olvasójában. A második döntés pedig – a bíróság gyakorlatából és szerepfelfogásából adódóan nem elfogadhatatlan módon – elkerülte az igazán lényeges kérdésekben való állásfoglalást. Mi azonban néhány tanulságot levonhatunk.

Az első, hogy a szekularizmusnak nincsen olyan általános elfogadott európai jelentése, amelyre támaszkodva egy szupranacionális bíróság döntéseket hozhatna, ebből eredően az sem egyértelmű, hogy melyik értelmezés elfogadása visz közelebb a sokszínű állam megfelelő működéséhez. Ebből pedig az is következik, hogy nem állítható teljes bizonyossággal, hogy a vallásszabadság (és az oktatás szabadsága) csak a radikális szekularizáció (a „csupasz falak”) útján érhető el.

A második, hogy az állam semlegessége nem jelenthet állami közömbösséget, és az állam állást foglalhat értékvitákban is (de nem kényszeríthet senkit semmire e téren). Az állam szükségszerű

³⁹ PUPPINCK (2010) i. m.

⁴⁰ GABRIEL ANDREESCU: A civil értékek elidegenítése a diszkrecionális alkotmányos jogokkal való visszaélés után. *Magyar Kisebbség*, XV. évfolyam, 2010. 1-2. (55-56.) szám, 184.

⁴¹ J. H. H. WEILER: *Keresztény Európa*. Budapest: Szent István Társulat, 2006.

⁴² Jürgen HABERMAS: *Time of Transitions*. London: Polity, 2006. 150-151.

értékválasztásának folyamatában a (közvetett módon kinyilvánított) többségi akarattal szemben az eltérő kisebbségi igény nem jelenthet automatikus „vétót”. A kisebbségi jogok nem terjednek ki bármely többségi akarat feltétel nélküli blokkolására.

A harmadik, hogy a hagyomány és a történelem igenis számít, a hagyománynak része a vallási hagyomány, és a hagyománnyal valamit kezdeni kell, nem lehet úgy tenni, mintha nem létezne. A hagyomány pedig országról-országra változik, ami megint csak elnehezíti a nemzetközi bírósági fórumok feladatát.⁴³

A Lautsi-ügy Magyarországon is nagy vihart kavart. A vita azonban nem volt túlzottan magasröptű. A kereszténység szigorú kritikusai nemigen tudnak elrugaszkodni holmi általános kliséktől, és az érdemi vitát ellehetetlenítő, gunyorosnak szánt hangütéstől. Utóbbiak különösen fölerősödtek akkor, amikor a magyar kormány határozatot fogadott el „az Emberi Jogok Európai Bíróságának az olaszországi állami iskolákkal kapcsolatos keresztállítási tilalomra vonatkozó ítéletével kapcsolatos aggályokról” (1138/2010. (VII. 1.) Korm. határozat). E kritikusok nem fogadják el, hogy a keresztény tradíció az övék is, azoké is, akik nem tudnak vagy akarnak mit kezdeni vele. Nem választás, adottság, történelmi tény. Szomorú állapot ez, mert bőven lenne kibeszélni való a kereszténység és az egyházak mai helyzetével és jövőbeni szerepével kapcsolatban, de idáig egyelőre nemigen jutunk el. Lautsi asszonyunk azért lehetünk hálásak, mert lehetőséget adott ezen eszmecserék megkezdésére.

⁴³ Az enyémhez sokban hasonló következtetéseket ld. JOHN WITTE: Lift High the Cross? An American Perspective on Lautsi v Italy. *Ecclesiastical Law Journal*, 13. évfolyam, 2011. 3. szám, 341-343.